Kuidas saada kindraliks: ohvitseride auastmed ja nendes kõrgendamise kord aastail 1917–1940

II

Ago Pajur

Ohvitseriks ülendamine (esimese ohvitseri auastme omistamine)

Ohvitseriks ülendamine oli otseselt seotud ohvitseride ettevalmistamisega sõjalistes õppeasutustes ning elas seetõttu aja jooksul läbi mitmeid ulatuslikke muudatusi, eeskätt protseduuri keerustumise suunas.

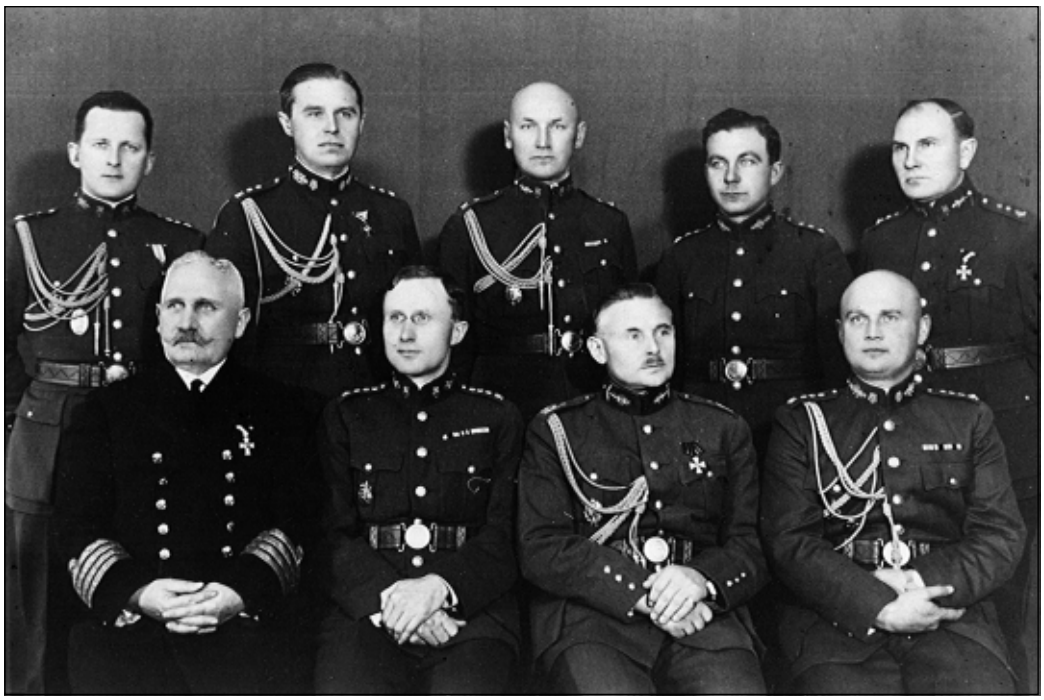
O.T.S.–24-ga määratletud esimese ohvitseri auastme saamise kord oli suhteliselt kergestimõistetav. Ohvitseriks ülendati ja nooremleitnandi auastmega vääristati kõiki neid mehi,[28] kes said sõjakooli kadettidena kaadriohvitseri täiemahulise ettevalmistuse või sooritasid sõjakooli lõpueksamid eksternina. Nooremleitnandi auaste omistati ka kõrgema tsiviilharidusega sõjaväelastele, kes teenisid kaitseväes oma erialale vastaval ametikohal ja lõpetasid Sõjaväe Ühendatud Õppeasutuste vastava kursuse. Lipniku auastme pälvisid aga need, kes lõpetasid sõjakooli aspirantide kursuse või läbisid sõjakooli lühendatud programmi alusel, saades seega sõjaaegse täiendusohvitseri ettevalmistuse. Seega vastas esimese ohvitseriauastme saamise kord täielikult 1922. aastal kehtima hakanud põhimõttele, mille järgi lipniku aukraad reserveeriti üksnes reservohvitseride tarbeks, kõik kaadriohvitserid alustasid aga teenistust nooremleitnandina.

O.T.S.–31 pühendas ohvitserideks ülendamisele märksa pikema ja detailsema peatüki, säilitades siiski varasemad põhimõtted. Endiselt ülendati sõjakooli täiemahulise kursuse lõpetanud kadetid ja eksternid nooremleitnandiks ning sõjakooli aspirantide klassi lõpetajad lipnikuks. Kuid auastmete omistamise korda oli mõnevõrra täpsustatud: aspirantide klassi lõpetajad ülendati "lipnikuks täiendusohvitseri õigustega"; kadettide noorema klassi lõpetajad said "nooremleitnandiks täiendusohvitseri õigustega" ning ainult sõjakooli kadettide vanema klassi lõpetajad pälvisid üheaegselt nii nooremleitnandi auastme kui ka "kaadriohvitseri õigused".

Eraldi käsitleti neid aspirantide klassi lõpetanuid, kes olid tulnud sõjakooli õppima üleajateenijate-allohvitseridena tegevteenistusest. Alla kahe aasta üleajateenijatena kaitseväes olnud mehed ülendati, nagu kõik aspirandid, lipnikuks, kui aga nende teenistusaeg ületas kahe aasta piiri, siis pälvisid nad nooremleitnandi auastme. Muidugi kaasnesid mõlemal juhul auastmega ainult "täiendusohvitseri õigused".

Uudsena nõuti, et kõik ohvitseri auastme saamiseks esitatavad omaksid vahetu ülema kinnitust selle kohta, et nad on ohvitserikutse väärilised. Vastavat vääristust ei antud isikutele, kes olid jäetud ilma hääleõigusest või riigiteenistusse astumise õigusest, samuti neile, kes olid tunnistatud maksujõuetuks, mõistetud süüdi varguses, petuses või võõra vara omastamises, viibisid kohtu all või eeluurimisel. Samuti pidid

[28] Kasutades sõna "mehi", ei soovi käesoleva kirjatöö autor naisi diskrimineerida, küsimus on vaid selles, et maailmasõdade-vahelises Eestis ei võetud naisi kaitseväeteenistusse.

Oletatavasti püüti andekamaid ja perspektiivsemaid ohvitsere koondada sõjaväe keskasutustesse.
Fotol on Kaitsevägede Staabi juhtkond 06.12.1932. Esireas vasakult: Topo-hüdrograafia osakonna ülem kolonel Jakob Prei, staabiülema 1. abi kolonel Juhan Järver, staabiülem kindralmajor Juhan Tõrvand, VI (väljaõppe) osakonna ülem kolonel August Traksmann (Traksmaa). Tagareas: I (operatiiv) osakonna ülem kolonelleitnant Herbert Freiberg (Raidna), II (luure) osakonna ülem kolonelleitnant Karl Laurits, III (tagala) osakonna ülem major Ilja (Elias) Kasak, IV (kantselei) osakonna ülem kolonelleitnant Oskar Plaks ja V (mobilisatsiooni) osakonna ülem kolonelleitnant Mart Tuisk.

ohvitseri auastme kandidaadid vastama seadluse sissejuhatuses loetletud tingimustele: "Kutse vastutusrikkuse ja kõrgete ülesannete tõttu ohvitseriks võib saada ja olla ainult laitmata elukommetega kodanik, kes tunnustab põhiseadusega maksmapandud riigikorda ning kelles on välja arenenud kõigilt kaitseväelastelt nõutavad omadused kõrgeimal määral."

O.T.S.–38, erinevalt oma eelkäijatest, luges esimeseks ohvitseri auastmeks lipnikukraadi ning lubas üksnes erandjuhtumil ülendada kohe nooremleitnandiks. Muudatus oli seotud ohvitseride ettevalmistamise alal teostatud reformidega. Nüüd ei antud aspirantide klassi lõpetajatele kohe reservlipniku auastet, vaid ta pidi eelnevalt läbima sõjaväes tegevteenistuse allohvitserina. Reservi arvamisel ülendati sellised allohvitserid ohvitserideks, kusjuures need, kes olid teeninud alla kahe aasta (selliseid oli absoluutne enamus) said lipnikeks, ning need vähesed, kelle teenistusaeg allohvitserina ületas kahe aasta piiri, pälvisid nooremleitnandi auastme. Täpselt sama käis lennukooli lõpetajate kohta, sest lennukooli kursus võrdsustati sõjalise üldhariduse osas aspirantide klassiga.

Lipniku auaste anti ka neile ohvitserikandidaatidele, kes võeti vastu sõjakooli ohvitseride klassi või sõjaväe tehnikakooli. Seejuures tuleb aga silmas pidada, et ohvitseride klassi võeti vastu ainult aspirantide klassi lõpetanuid ja väeosades praktikaperioodi läbinud mehi. Sõjakooli ohvitseride klassi (või sõjaväe tehnikakooli) lõpetamisel kõrgendati senised lipnikud nooremleitnantideks ning viidi täiendusohvitseride hulgast üle kutseohvitseride[29] liiki.

[29] O.T.S.–38 järgi nimetati seniseid reservohvitsere täiendusohvitserideks ja varasemaid kaadriohvitsere kutseohvitserideks (kaadriohvitseridena käsitleti seadluses rahu ajal tegelikku sõjaväeteenistusse kindlapalgalistele ametikohtadele võetud ohvitsere).

Arusaadavalt pidid kõik mehed enne ohvitseriks ülendamist pälvima vahetu ülema poolse vääristuse, kusjuures selle andmise põhimõtted sarnanesid üldjoontes 1931. aastal sätestatuile.

Auastmetes kõrgendamine

Esimene ja üpris ulatuslik ohvitseride kõrgendamine auastmetes leidis aset Saksa okupatsiooni algul (märtsis–aprillis 1918). Vaatamata Eesti iseseisvuse mittetunnustamisele okupatsioonivõimude poolt ei tehtud takistusi Eesti sõjaväes teenivate ohvitseride ülendamistele Eesti Vabariigi Ajutise Valitsuse otsustega. Tõenäoliselt polnud sakslased sellisest tühiasjast lihtsalt huvitatud.

Laialdase ülendamise üheks põhjuseks oli asjaolu, et 1917. aasta segastes oludes ei jõudnud Vene väejuhatuse poolt antud kõrgendamis-käskkirjad alati õigeks ajaks õigesse kohta ja õige isikuni, seda enam, et üpris paljude ohvitseride üleminek rahvusväeosadesse polnud (leebelt öeldes) päris õiguspärane. Kuna mitmetel meestel jäid väljateenitud auastmed õigeaegselt saamata, siis anti need saamata jäänud auastmed neile nüüd tagantjärele. Teisalt andis ülendamiseks põhjust rahvusväeosade laialisaatmine, sest vastavalt Vene seadustele võis ohvitsere reservi arvates kõrgendada järgmisesse auastmesse. Nimetatud ajast pärinevad muu hulgas esimesed Eesti Vabariigi kindralid: 12. märtsil 1918 pälvisid kindralmajori auastme Andres Larka, Ernst Põdder ja Aleksander Tõnisson.

Vabadussõja ajal teostas ülendamisi ülemjuhataja oma käskkirjadega.[30] Vahetult pärast sõja lõppu, mil ülemjuhataja institutsioon likvideeriti ning tema ülesanded pandi sõjaministri õlule, andis ülendamiskäskkirju välja sõjaminister. 1920. aasta keskpaigas läks aga, seoses põhiseaduse jõustumisega, auastmes kõrgendamine valitsuse kompetentsi. Tõsi küll, määrav roll jäi endiselt sõjaministrile, kes kandis vastavad ettepanekud valitsuse koosolekul ette. Kõrgendatute nimekirjad avaldati sõjaministri käskkirjades. Selline kord püsis 1938. aastani, mil uus põhiseadus andis otsustusõiguse ohvitseride aukõrgenduse üle vabariigi presidendile kui riigikaitse kõrgeimale juhile. Otsused avaldati presidendi käskkirjadena.

Esialgsed ettepanekud ohvitseride kõrgendamiseks koostasid iseseisvate väeosade (ja neile vastavate asutuste) ülemad või neist kõrgemad ülemad. Seejuures tegid väeosade ülemad ettepanekuid kõigi endale alluvate ohvitseride kohta, kõrgemad ülemad aga ainult enda vahetus alluvuses teenivate ohvitseride kohta. Ettepanekud suunati alluvuse korras kaitseministrile, kusjuures kõik vahepealsed ülemad pidid lisama ettepanekule omapoolse seisukoha. Ettepanekud pidid laekuma hiljemalt 40 päeva enne tegelikku ülendamist Sõjavägede Staabi vastavasse osakonda, kus koostati sõjaministri tarvis kõigi ülendatavate koondnimekiri.

Esialgu kõrgendati kõik esitatud ja nõutavatele tingimustele vastavad ohvitserid, kuid hiljem ülendamise kord keerustus. Automaatselt said ülenduse järgmisesse auastmesse ainult nooremleitnandid,[31] sest kõikide kõrgemate auastmete (s.t. alates kaptenist) jaoks kehtestati igal aastal kindel limiit. Juhul kui kõrgendamiseks esitatute hulk ületas kaitseministri poolt määratud kontrollarvu, astus tegevusse erikomisjon. Selle esimeheks oli kaitseministri abi, liikmeteks kõik diviisiülemad ning neile vastavatel või kõrgematel kohtadel teenivad vanemohvitserid. Komisjon pidi kõrgendamiseks esitatud ohvitseride hulgast valima välja piirarvule vastava koguse "väärilisemaid" mehi. Loomulikult tekitas komisjoni tegevus ohvitserkonnas rahulolematust. Peamiselt andis etteheideteks alust asjaolu, et nii kõrge komisjon polnud kompetentne kandidaatide tegelikku väärtust hindama. Diviisiülemad tundsid ehk piisavalt oma alluvuses teenivaid vanemohvitsere, kuid kindlasti mitte kõiki leitnante, kes ootasid kapteniks kõrgendamist. 1935. aastal komisjon likvideeriti ning selle funktsioonid anti

[30] Riigi Teataja 1919, nr. 14, lk. 106.
[31] Vt. artikli alguses asuvat tsitaati.

üle kaitseministrile ja kaitsevägede juhatajale.[32] Vaevalt küll selline otsus probleemi lahendas – ei võinud ju ka minister ja kaitsevägede juhataja piisavalt tunda kõiki nooremohvitsere. Ometigi jäi kehtestatud kord püsima. Ainsaks muudatuseks oli O.T.S.–38 klausel, mis andis ülendatavate ohvitseride piirarvu määramise vabariigi presidendi kompetentsi, kes kehtestas limiidid siiski vastavalt kaitsevägede juhataja ettepanekule.

Kuni 1922. aastani (kaasa arvatud) toimus ülendamine vastavalt vajadusele ning seda ei seostatud mingite kindlate kuupäevadega. 1923. aastal leidis kõrgendamine esmakordselt aset vabariigi aastapäeval 24. veebruaril, muutudes siitpeale traditsiooniks. O.T.S.–24 nägi küll ette ohvitseride ülendamise kaks korda aastas – lisaks 24. veebruarile ka 28. novembril,[33] kuid see jäi suhteliselt lühiajaliseks kõrvalekaldeks. Juba 1931. aastal pöörduti tagasi varasema korra juurde ning siitpeale kujunes 24. veebruar ainsaks ülendamise päevaks. Erandiks jäi siiski sõjakooli lõpetajatele esimese ohvitseri auastme andmine, mis toimus kooli lõpetamisel, ning nooremleitnantide kõrgendamine leitnantideks. Viimane leidis aset samal päeval, muidugi alles pärast vajaliku arvu aastate teenimist eelmises auastmes.

* * *

Aukõrgenduse saamiseks pidi ohvitser vastama mitmetele eeltingimusetele. Neist olulisemad olid ohvitseri teenistus uuele kõrgemale auastmele vastaval ametikohal, nõutava aja väljateenimine eelmises auastmes (auastme vanus) ning hea atestatsiooni olemasolu.

O.T.S.–24 sätestas auastmete ja ametikohtade vastastikuse sõltuvuse üsna konkreetselt. Ohvitserid, kes esitati ülendamiseks kapteni auastmesse, pidid teenima vähemalt kompaniiülema või sellele vastaval ametikohal, nii majori kui ka kolonelleitnandi auastme puhul oli nõutav vähemalt pataljoniülema koht, koloneli puhul üksiku väeosa (üksikpataljon, suurtükiväegrupp, auto-tankidivisjon, rügement) ülema koht. Vaid lipniku ülendamisel nooremleitnandiks ja nooremleitnandi ülendamisel leitnandiks ei omanud ametikoht tähtsust.

Järgnevates seadlustes muutus sõltuvus vähem konkreetseks, kuid nähtavasti otstarbekamaks. Nimelt jagati alates 1931. aastast kõik ohvitseride ametikohad ametiastmetesse. O.T.S–31 alusel oli neid üksteist: seejuures vastas I aste kaitseministri abi ametile ja XI aste rühmaülema kohale. Kahe esimese astme ametikohal teenivad ohvitserid võisid tõusta maksimaalselt kuni kindralleitnandi auastmeni (k.a.), kahel viimasel ametiastmel aga kuni leitnandini (k.a.). Siiski võis saada kõrgenduse leitnandiks endiselt ametiastmest olenemata.

Lisa 7

Ohvitseride ametiastmete, ametikohtade ja auastmete sõltuvus O.T.S.–31 järgi

Ametiaste	Ametikoht	Auaste
I	kaitseministri abi	kuni kindralleitnant (viitseadmiral)
II	diviisiülem	kuni kindralleitnant (viitseadmiral)
III	brigaadiülem	kuni kolonel (mereväekapten)
IV	rügemendiülem	kuni kolonel (mereväekapten)
V	üksiku pataljoni ülem	kuni kolonelleitnant (kaptenleitnant)
VI	rügemendiülema abi	kuni kolonelleitnant (kaptenleitnant)
VII	pataljoniülem	kuni major (kaptenmajor)
VIII	üksiku kompanii ülem	kuni kapten (vanemleitnant)
IX	kompaniiülem	kuni kapten (vanemleitnant)
X	komandoülem	kuni leitnant
XI	rühmaülem	kuni leitnant

[32] Riigi Teataja 1935, nr. 8, art. 76, lk. 181–182.

[33] Seadlusest pole võimalik välja lugeda, kas 28. novembri puhul peeti silmas Maapäeva 1917. aasta otsust Eesti lahkulöömise kohta Venemaast või Vabadussõja alguspäeva 1918. aastal.

1934. aastal täiendati ametiastmete tabelit veel ühe kõigist astmetest kõrgemal seisva kohaga. Selleks oli kaitseväe juhataja, milline amet loodi "Riigikaitse rahuaegse korraldamise ja juhtimise seadusega" märtsis 1934.[34] Kuigi tegelikkuses kaitseväe juhatajat ametisse ei määratud, sest mõni päev pärast seaduse jõustumist – 12. märtsil – sai J. Laidonerist Eesti Kaitseväe ülemjuhataja, jäi vastav aste tabelisse püsima.

O.T.S.–38 tegi vahet koguni viieteistkümne astme vahel: endiselt oli tabeli tipus astmete numeratsioonist eespool seisev sõjavägede juhataja ametikoht, sellele järgnenud I ametiaste reserveeriti sõjaministri abi ja Sõjavägede Staabi ülema tarvis, XIV astmele vastas aga rühmaülema amet. Ning taas olid kõik ametiastmed seotud konkreetsete auastmetega, millesse tohtis antud ametikohal teenivaid ohvitsere maksimaalselt kõrgendada.

Lisa 8

Ohvitseride ametiastmete, ametikohtade ja auastmete sõltuvus O.T.S.–38 järgi

Ametiaste	Ametikoht	Auaste
–	sõjavägede juhataja	kuni kindral (admiral)
I	sõjamin. abi, Sv. Staabi ülem	kuni kindralleitnant (viitseadmiral)
II	diviisiülem	kuni kindralmajor (kontradmiral)
III	üksiku brigaadi ülem	kuni kolonel (mereväekapten)
IV	brigaadiülem	kuni kolonel (mereväekapten)
V	üksiku brigaadi ülema abi	kuni kolonel (mereväekapten)
VI	rügemendiülem	kuni kolonel (mereväekapten)
VII	üksiku pataljoni ülem	kuni kolonelleitnant (kaptenleitnant)
VIII	rügemendiülema abi	kuni kolonelleitnant (kaptenleitnant)
IX	pataljoniülem	kuni major (kaptenmajor)
X	üksiku kompanii ülem	kuni major (kaptenmajor)
XI	kompaniiülem	kuni kapten (vanemleitnant)
XII	komandoülem	kuni kapten (vanemleitnant)
XIII	üksiku rühma ülem	kuni leitnant
XIV	rühmaülem	kuni leitnant

Samas võis aga mõnigi kõrgemat auastet lubaval ametikohal teeniv ohvitser olla tegelikkuses astme või paari võrra madalamas aukraadis. Nii näiteks olid 1940. aastal sõjaministri abidena teenivad Tõnis Rotberg ja August Traksmaa mõlemad kindralmajorid ning IV diviisi ülemaks määratud Jaan Maide kolonel. Kõige drastilisem näide oli aga kaptenmajor Johannes Santpank'i määramine oktoobris 1939 Merejõudude juhatajaks, ehkki see II astme ametikoht võimaldas kõrgendamist kontradmiraliks.

[34] Riigi Teataja 1934, nr. 18, art. 127, lk. 319–328.
[35] Riigi Teataja 1938, nr. 164, lk. 491.

* * *

Teine möödapääsmatu tingimus ülendamisel oli nn. auastme vanus, s.t. eelmises auastmes väljateenitud aeg. Erinevate auastmete saamiseks nõutav eelmise auastme vanus erines suuresti, olenedes konkreetsest auastmest ja parasjagu kehtivast seadlusest.

Lisa 9

Järgmisesse auastmesse ülendamisel nõutav auastme vanus:

	O. T. S.–24	O. T. S.–31	O. T. S.–38
nooremleitnant	5 aastat	4 aastat	5 aastat
leitnant	4 aastat	5 aastat	5 aastat
kapten	3 aastat	4 aastat	4 aastat
major	2 aastat	4 aastat	4 aastat
kolonelleitnant	2 aastat	4 aastat	4 aastat
kolonel	–	–	4 aastat

1924. ja 1931. aasta seadlustes ei nimetatud koloneli auastme vanust, sest kindrali auastme saamine ei sõltunud koloneli auastmes oldud aja kestusest.

Aastail 1918–24 toimus kindraliteks kõrgendamine ilma igasuguse seadusliku regulatsioonita valitsuse eriotsuste alusel ning üpris süsteemitult. Esmakordselt puudutas kindralite auastmete omistamise võimalusi O.T.S.–24. Selles öeldi, et valitsus võib kõrgendada kolonele kindralmajoriteks, kindralmajoreid kindralleitnantideks ja mereväekapteneid kontradmiralideks omal äranägemisel, kuid üksnes eriliste teenete eest ja neid, kes on määratud "kõrgema väejuhi ametikohale". Ülendamine kõrgeimasse võimalikku auastmesse – kindraliks – võis toimuda erakorraliselt ainult sõja ajal ja eriti silmapaistvate sõjaliste teenete eest. O.T.S.–31 jäi kindlaks nimetatud põhimõtete juurde, vaid selle erinevusega, et nüüdsest võidi ka kindralleitnandi auastet omistada üksnes sõja ajal. Samaaegselt konkretiseeriti varem vaid üldsõnaliselt nimetatud "kõrgema väejuhi ametikohti", mis võimaldasid ülendamist kindralmajoriks või kontradmiraliks. Selliste ametikohtadena loetleti seadluses: kaitseministri abi, diviisiülemad, kaitseväe keskasutuste ülemad ja väekoondiste ülemad.

16. veebruaril 1938 pani riigihoidja Konstantin Päts oma dekreediga maksma seadluse, mis lubas riigihoidjal kõrgendada ohvitsere kindralleitnantideks, viitseadmiralideks ja kindraliteks ka rahu ajal.[35] Ainsaks eeltingimuseks oli ülendatavate teenistus uuele auastmele vastaval ametikohal (vt. lisa 8). Nädal hiljem ülendaski riigihoidja kindralleitnantideks kaitseminister Paul Lille ja Kaitsevägede Staabi ülema Nikolai Reegi.

Sama aasta lõpus jõustunud O.T.S.–38 lubas ülendada kindralmajoriteks kõiki kolonele, kes olid vähemalt nelja aasta vältel pälvinud atesteerimisel hea hinnangu ning olnud vähemalt aasta ametikohal, mis võimaldas kõrgendamist. Lisaks nõuti "kindrali-kandidaadilt" nelja-aastast teenistusvanust koloneli auastmes.

Teenistusvanusena (seda mitte ainult kolonelidel, vaid kõigil ohvitseridel igas auastmes) läks arvesse ainult tegevteenistuses oldud aeg. Teenistusvanusena ei läinud arvesse: 1) aasta, mil ohvitser pälvis mitterahuldava atestatsiooni; 2) aasta, mille vältel ohvitser oli rohkem kui 30 nädalat teenistuskohuste täitmisest eemal (juhul, kui eemalviibimine ei tulenenud ametlikest lähetustest või teenistuskohustuste täitmisel saadud vigastuste ravimisest); 3) üle ettenähtud aja puhkusel (samuti palgata puhkusel) oldud aega; 4) arestis, vangistuses ja eeluurimise all viibitud aega (viimast juhul, kui ohvitser mõisteti järgnevalt kohtus süüdi); 5) sõja ajal sõjavangis viibitud aega ("kui ohvitser ei suuda teha kindlaks, et ta täitis truilt oma isamaakaitse kohuseid").

Nagu tabelist näha, oli ohvitseride edenemine auastmeredelil kõige kiirem O.T.S.–24 alusel. Nähtavasti oli põhjus vanemohvitseride vähesuses, mistõttu püüti auastmetes tõusu kiirendada. Edaspidi aeglustus edenemine märgatavalt: O.T.S.–24 võimaldas teoreetiliselt jõuda nooremleitnandil koloneli auastmeni 16 aastaga, O.T.S.–31

alusel pikenes see aeg 21 aastani ning O.T.S.–38 alusel 22 aastani. Võrdluseks võib märkida, et tsaariarmees, kus ohvitseride edenemist auastmes hinnati suhteliselt aeglaseks, kulus alamleitnandil polkovnikuks tõusmiseni umbes 20 aastat.[36] Seejuures tuleb arvestada, et tsaariarmees oli see 20 aastat tegelik keskmine, Eestis aga teoreetiliselt lühim aeg.

Tähelepanuväärne on asjaolu, et ükski iseseisvuse ajal ohvitserikarjääri alustanud mees ei jõudnud enne Eesti okupeerimist kolonelleitnandi auastmest kõrgemale. Näitena võiks siin vaadelda 1919. aasta sügisel Eesti Vabariigi Sõjakooli I lennu lõpetajaid. 188 lõpetanust jõudis 20 teenistusaastaga (1919–40) vanemohvitseri kraadini vaid 23, kusjuures nende hulgas oli 3 kolonelleitnanti ja 20 majorit. Kõige esimene major ilmus I lennu lõpetajate ridadesse 1931. aastal (11aastase teenistuse järel), paljud (9 meest) pälvisid majori auastme aga alles 1940. aastal. Samuti tasuks märkida, et kõik kolm kolonelleitnanti ja 6 majorit kuulusid sellistesse ohvitseride kategooriatesse, kes olid õigustatud saama aukõrgendustel soodustusi (omasid sõjalist kõrgharidust või teenisid lenduritena).

Mõistagi olid sõjakoolide hilisemate lendude puhul tulemused veelgi tagasihoidlikumad ning vanemohvitseri auastmeteni jõudnuid leidus napilt. Seega tuleb tunnistada, et pärast Vabadussõja lõppemist arenes ohvitseride teenistuslik karjäär Eestis aeglaselt, mille põhjusi tuleks muidugi otsida riigi ja selle kaitseväe väiksusest ning sellest tulenevast kõrgemate ohvitseride kohtade vähesusest. Mitte juhuslikult ei juhtinud 1934. aastal riigikaitse etteotsa asunud kindral Laidoner tähelepanu ohvitseride karjäärivõimaluste piiratusele ega rõhutanud vajadust tagada ohvitseridele senisest kiiremat ametialast edenemist.[37]

* * *

Lisaks teenistuskohale ja auastme vanusele arvestati kõrgendamisel ka atesteerimise tulemusi. O.T.S.–24 esitas seejuures kõikidele ohvitseridele ühtse nõude – aasta enne kõrgendamist pidi ohvitser olema atesteeritud hindele hea (üksnes nooremleitnantide ülendamisel leitnandiks ei nõutud vastavat atestatsiooni). 1931. aastal läks senine kord keerukamaks: kui nooremleitnandilt nõuti head atestatsiooni ainult viimase teenistusaasta kohta, siis leitnandilt kahe viimase aasta kohta ning kaptenilt, majorilt ja kolonelleitnandilt kolme viimase teenistusaasta jooksul. O.T.S.–38, mis võimaldas kõrgendada kolonele kindralmajoriteks, nõudis kindrali kandidaatidelt head atestatsiooni kogunisti nelja viimase teenistusaasta jooksul. Juhul kui nende "heade aastate" vahele sattus rahuloldavalt atesteeritud aasta, algas aastate loendamine uuesti otsast peale.

Sõjaväelaste atesteerimist käsitles erinevatel aegadel kolm seadlust. Neist esimesed kaks võeti vastu valitsuse poolt vastavalt 10. jaanuaril 1923[38] ja 28. novembril 1923[39] ning nendevahelised erinevused olid tühised. Kolmas anti riigivanema dekreediga 18. septembril 1935 ning kehtis kuni Eesti okupeerimiseni[40]. Aastail 1928–35 kehtis veel eraldiseisev "Piirvalve ohvitseride, sõjaväeametnikkude ja üleajateenijate atesteerimise seadlus".

Atesteerimisele (teenistusalaste omaduste ja võimekuse hindamisele) kuulusid kõik sõjaväes, Kaitseliidus ja piirivalves teenivad ohvitserid, sõjaväeametnikud ja üleajateenijad. Alates 1935. aastast arvati atesteeritavate hulgast välja kõrgemad ohvitserid alates III ametiastmest, s.o. diviisiülemad, Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste, varustusvalitsuse, tervishoiuvalitsuse ja õhukaitse ülemad, merejõudude juhataja, sõjaringkonnakohtu esimees, sõjaprokurör ning kaitseministeeriumi nõukogu alalised liikmed.

Atesteerimise puhul hinnati kõigi ohvitseride ja allohvitseride juures 10–12 erinevat valdkonda. Nende hulgas olid nii otse-

[36] Mati Kröönström. Eesti rahvusest ohvitserid Vene armees 1870–1917. Magistritöö. Tartu, 1999, lk.18.
[37] Sõdur 1934, nr. 12/13, lk. 331.
[38] Riigi Teataja 1923, nr. 18, lk. 85–94.
[39] Riigi Teataja 1924, nr. 1, lk. 1–10.
[40] Riigi Teataja 1935, nr. 82, lk. 1929–1943.

selt sõjaväeteenistusega seonduvad (kohusetunne teenistusalal, vilumus teenistuses, algatusvõime, otsustusvõime, töövõime, õiglustunne, oskus valida endale kaastöölisi) kui ka sõjaväelaste moraalset palet vaagivad (seltskondlik kasvatus, kaitseväeline kasvatus, distsipliinitunne, karskus joovastavate jookide, uimastavate ainete ja hasartmängude suhtes, riigivarandusega ümberkäimine), samuti hinnang tervisliku seisundi kohta. Hinnangud olid enamjaolt neljaastmelised: "väga hea", "hea", "rahuldav" ja "mitterahuldav". Juhul, kui kas või üks nimetatud valdkondadest (v.a. tervislik seisukord) pälvis rahuldava hinde, polnud kokkuvõtteski võimalik saada rahuldavast paremat hinnangut. See omakorda tähendas aukõrgenduse edasilükkumist. Mitterahuldava hinnangu saamisele järgnes aga tihtipeale ohvitseri vabastamine tegevteenistusest.

Atesteerimine toimus kord aastas ning alati pärast suvise õppeperioodi lõppu. Juhul, kui atesteeritav oli alles hiljuti (vähem kui kuue kuu eest) üle viidud uude väeossa, kus tema võimeid arusaadavalt veel kuigi põhjalikult ei tuntud, siis jäeti ta atesteerimata ning kehtima jäi eelmise aasta atestatsioon.

Kuni 1935. aastani oli atesteerimisprotsess kolmeastmeline: 1) atesteerimine vahetu ülema poolt; 2) atesteerimiskomisjoni otsus; 3) atestatsiooni kinnitamine kõrgema ülema poolt.

Vahetu ülema poolt (rühmaülemaid atesteeris kompaniiülem, kompaniiülemaid pataljoniülem jne.) koostati atestatsioon vabakirjeldusena, iseloomustades alluvat kõigi ettenähtud valdkondade kaupa.

Atesteerimiskomisjone oli nelja liiki. Kõrgem atestatsioonikomisjon andis hinnangu üksikute väeosade ülematele ja nende abidele; diviisi atestatsioonikomisjon – pataljonide ja kompaniide ülematele ning neile vastavatele ohvitseridele; üksiku väeosa atestatsioonikomisjon – kompaniiülemast madalamal ametikohal olevatele ohvitseridele; pataljoni atestatsioonikomisjon – üleajateenijatele. Komisjoni kuulus 3–5 liiget ja 2–3 tagavaraliiget, kuna aeg-ajalt pidi mõni täisliige end taandama – seadluse kohaselt polnud lubatud osaleda sellise ohvitseri atesteerimises, kellega oldi mingil moel isiklikult seotud (sugulus, sõprus, ühine teenistus). Komisjon tutvus vahetu ülema atestatsiooniga ning koostas selle ja omapoolsete hinnangute abil kokkuvõtte atesteeritava ohvitseri võimetest.

Atestatsiooni kinnitas kõrgemalseisev ülem: kõrgema atestatsioonikomisjoni otsuse – sõjaministri abi; diviisi atestatsioonikomisjoni otsuse – diviisiülem; üksiku väeosa atestatsioonikomisjoni otsuse – üksiku väeosa ülem; pataljoni atestatsioonikomisjoni otsuse – pataljoniülem. Atestatsiooni kinnitaja pidi tingimata märkima atestatsioonilehele, kas atesteeritav on kohane praegusele ametikohale, kas ja kui, siis millisele kõrgemale kohale määramist atesteeritav ohvitser väärib, kas tuleks talle teha meeldetuletus enese parandamiseks või koguni ettepanek teenistusest lahkumiseks.

Alates 1935. aastast kaotati atestatsioonikomisjonid ning vahetu ülema atestatsioon esitati vahepealsete ülemate kaudu kinnitamiseks selleks volitatud kõrgemale ülemale. Seejuures olid kõik vahepealsete etappide ülemad kohustatud lisama atestatsioonile omapoolse hinnangu.

* * *

Kui 1920. aastatel toimus nii kaitseväe kui ka Kaitseliidu ja piirivalve ohvitseride auastmetes ülendamine ühtsete reeglite alusel, siis järgmisel kümnendil hakati erinevaid ohvitserikategooriaid rangelt üksteisest eristama ning muudeti ka nende aukõrgenduste kohta kehtivaid reegleid.

O.T.S.–31 tegi selgelt vahet: 1) kaitseväes; 2) piirivalves; 3) Kaitseliidus kindlapalgalistel ametikohtadel[41]; 4) Kaitseliidus kindla palgata ametikohtadel ning 5) reservis olevate ohvitseride vahel.

[41] Kaitseliidu ülem ja staabiülem, Kaitseliidu Peastaabi osakondade ja jaoskondade ülemad, malevate pealikud ning vanem- ja nooreminstruktorid.

Kaitseväes, piirivalves ja Kaitseliidus kindlapalgalistel ametikohtadel teenivate ohvitseride puhul järgiti nüüdki ühiseid reegleid. Üksnes võrdsete ohvitseride (ühesuguse auastmevanuse) korral rõhutati vajadust eelistada kaitseväes teenivaid, s.t. Kaitseliidus ja piirivalves polnud võimalik teha kiiremat karjääri kui kaitseväes.

Hoopis keerulisem süsteem kehtestati aga Kaitseliidus kindla palgata ametikohtadel teenivate ohvitseride suhtes, kusjuures uued reeglid kehtisid võrdselt nii kaitseväest Kaitseliitu komandeeritud kaadriohvitseride kui ka Kaitseliiduga vabatahtlikult ühinenud reservohvitseride kohta (viimased pidid olema määratud vähemalt rühmaülema kohale). Nende auastmes edenemise eeltingimusteks oli: 1) vahetu ülema vääristus aukõrgenduseks; 2) eelmise auastme vanusekriteeriumi täitumine; 3) mõningate katsete edukas sooritamine (sellele eelnes muidugi vastavate kursuste läbimine). Kapteniks ja kõrgematesse auastmetesse ülendamisel nõuti aga täiendavalt, et ohvitser oleks mobilisatsioonikavades ette nähtud määramiseks mingile kindlale ametikohale (näiteks: kapteniks saamisel IX astme ametikohale ehk kompaniiülemaks). Nagu selgub järgnevast tabelist, oli vanemohvitseride auastmetesse ülendamisel nõutav tavapärasest veidi suurem auastmevanus. Uue auastme taotlemise eel nõutavate katsete sooritamine pidi aga garanteerima, et kaitseväeteenistusest eemalseisvatel ohvitseridel oleks motivatsioon enese kursis hoidmiseks moodsa sõjakunstiga.

Lisa 10

Kaitseliidu ohvitseridele aukõrgendusel esitatud nõudmised O.T.S.–31 järgi

Senine auaste	Auastme vanus Nõutavad katsed	Teenistus senises auastmes Kasutus mob-i puhul
Lipnik	3 aastat Rühmaülem	2 aastat, s.h. 1 a. rühmaülemana –
N.-leitn.	4 aastat Rühmaülem	3 a., s.h. 2 a. rühmaülemana –
Leitnant	5 aastat Kompaniiülem	4 a., s.h. 3 a. rühmaülemana IX astme koht
Kapten	5 aastat Pataljoniülem	4 a., s.h. 2 a. kompaniiülemana VII astme koht
Major	5 aastat Väeosaülem	5 a., s.h. 2 a. pataljoniülemana V astme koht

Eraldi reeglid kehtestati nende reservohvitseride kohta, kes ei kuulunud Kaitseliitu või olid Kaitseliidus rühmaülema kohast madalamas ametis. Nende puhul tuli kõne alla kõrgendamine ainult kuni kapteni auastmesse. Seejuures nõuti lipnikelt neljaaastast auastmevanust, rühmaülema katsete edukat sooritamist ja positiivset atestatsiooni; nooremleitnantidelt kuueaastast auastmevanust, rühmaülema katsete edukat sooritamist ja positiivset atestatsiooni ning leitnantidelt seitsmeaastast auastmevanust, kompaniiülemate katsete edukat sooritamist, positiivset atestatsiooni ja kasutamist mobilisatsiooni puhul kompaniiülema kohal. Kaitseliitu kuuluvate reservohvitseride puhul oli kõikide auastmete vanus 1 aasta võrra lühem.

[42] Kaadriohvitserideks nimetati seadluses neid tegevteenistuses olevaid ohvitsere, kes teenisid kindla kuupalgaga ametikohtadel.

O.T.S.–38 oli veelgi komplitseeritum, eristades:

1.	Kaadriohvitsere,[42] kes teenivad
1.1.	sõjaministeeriumis või sõjaväes;
1.2.	lähetatuina väljapool sõjaministri või sõjavägede juhataja käsutust;
1.3.	Kaitseliidus;
1.4.	piirivalves;
2.	Tegeliku sõjaväeteenistuse ohvitsere, kes teenivad kindla kuupalgata ametikohtadel
2.1.	sõjaministeeriumis või sõjaväes;
2.2.	Kaitseliidus;
3.	Reservohvitsere.

Kaitseliidus ja piirivalves teenivate kaadriohvitseride (1.3. ja 1.4.) kõrgendamine toimus samadel alustel, nagu sõjaväes teenivatel kaadriohvitseridel (1.1.). Põhimõtteliselt samaviisi toimus ülendamine ka sõjaväes kindla palgata ametikohtadel teenivate ohvitseride (2.1.) ning väljapoole sõjaväge lähetatud kaadriohvitseride puhul (1.2.). Erinevuseks oli vaid asjaolu, et esimestelt ei nõutud iga-aastaseid atestatsioone; väljapoole sõjaväge tsiviilametikohale lähetatud ohvitseri lubati aga kõrgendada ainult selle auastmeni, mida võimaldas tema viimane teenistuskoht sõjaväes.

Kaitseliidus kindla palgata ametikohtadel teenivate ohvitseride (2.2.) ülendamine toimus enam-vähem samuti, nagu seda määratles O.T.S.–31. Vaid nooremleitnandi auastme vanust pikendati ühe aasta võrra (4-lt 5-le); seevastu aga majori auastme vanust lühendati sama palju (5-lt aastalt 4-le). Muutus ka ametiastmete numeratsioon, millele pidi vastav ohvitser asuma mobilisatsiooni korral, kuid see tulenes ametiastmete tabeli muutmisest ega tähendanud sisulist muudatust.

Reservohvitseride (3.) ülendamise kord sarnanes samuti O.T.S.–31 ettenähtuga, v.a. asjaolu, et nooremleitnandist leitnandiks saamise aeg pikenes kuuelt aastalt seitsmele. Kaitseliidus rühmaülema ametist madalamatel kohtadel teenivate reservohvitseride auastme vanust lühendati kõigis auastmetes ühe aasta võrra, alates rühmaülema kohast aga toimus nende kõrgendamine samuti nagu Kaitseliidus kindla palgata ametites teenivate ohvitseride (2.2.) puhul.

Uuenduseks oli veel seegi, et rühmaülema katsete eduka sooritamisega võrdsustati ülikooli ja selle juures tegutseva Riigikaitselise Õpetuse Instituudi (RÕI) lõpetamine. Reservlipnik, kes tegi läbi RÕI täismahulise programmi ja vääristati ülikooli lõpetamisel auastmes kõrgendamiseks, võis eelmise auastme vanuse täitumisel saada ülenduse nooremleitnandiks; reserv-nooremleitnant aga leitnandiks. Kapteniks ülendamisel ülikooliharidus enam eeliseid ei andnud. Tegelikkuses viimatinimetatud sätteid ei kasutatud, sest RÕI alustas Tartu Ülikooli ja Tallinna Tehnikaülikooli juures tegevust alles 1938. aasta algul ning selle täismahulist kursust ei jõudnud keegi läbida.

Soodustused auastmes kõrgendamisel

Kuigi üldjuhul pidanuks kõikide ohvitseride kõrgendamine auastmes toimuma ühesuguste reeglite kohaselt, nähti seadlustes siiski ette mitmed erandid, mis võimaldasid liikuda auastmeredelil edasi tavapärasest mõnevõrra kiiremini. Kiiremaks edasiliikumiseks oli põhimõtteliselt kaks erinevat teed: esiteks, auastmevanuse lisamine, või teiseks, mõningate eeltingimuste revideerimine.

*Lisavanus*est on põhjust kõnelda eeskätt seoses sõjaaegse teenistuse ümberarvestamisega, kuid samuti ka tulenevalt ohvitseride hariduslikust tasapinnast ning teenistusest mõningates eriväeliikides.

Sõjaaegne teenistus. Seoses auastmevanuse arvestamisega tekkis iseseisvuse algul mitmeid keerulisi probleeme. Ennekõike tulenesid need asjaolust, et ohvitseride teenistus oli kulgenud väga erinevates tingimustes. Kaadriohvitseride puhul oli see alanud Vene armees juba enne ilmasõda, s.t. rahuaja tingimustes. Sõjaaegsed lipnikud olid aga võetud teenistusse alles pärast

ilmasõja puhkemist ning omandanud esimese ohvitseri auastme alles 1915. aastal või veelgi hiljem. Järgnenud suure sõja tegi üks osa ohvitseridest kaasa eesliinil, teine osa ei jõudnud kaugemale tagavaraüksustest või tagalastaapidest; küllalt paljud kaadriohvitserid aga sattusid juba esimestes lahingutes sõjavangi, veetes sõja-aastad küll ebameeldivates, ent mitte eluohtlikes tingimustes. Ligilähedaselt sama olukord jätkus ka Vabadussõjas.

Auastmevanuse arvestamise kord kehtestati 1924. aasta 30. jaanuari seadlusega.[43] Sellega jagati kogu teenistus neljaks etapiks: 1) teenistus Vene armees; 2) teenistus Eesti rahvuslikes relvajõududes enne Vabadussõda (rahvusväeosades ja Saksa okupatsiooni ajal); 3) teenistus rahvaväes Vabadussõjas; 4) teenistus Eesti kaitseväes pärast Vabadussõda.

Teenistust Vene sõjaväes (k.a. sõjavangis viibitud aeg) arvestati kuni 6. detsembrini 1917.[44] Seejuures ei eristatud sõjaeelset, tagala- ega rindeteenistust, vaid kogu Vene armees teenitud aeg loeti rahuaegseks teenistuseks. Seevastu teenistus Vene vägedes pärast 6. detsembrit 1917 läks asjaosaliste jaoks kaotsi; auastmevanuse puhul seda arvesse ei võetud.

Teenistus Eesti rahvuslikes relvajõududes läks kirja ajavahemikus 12.04.17–21.11.18[45] (muidugi igal mehel alates hetkest, mil ta reaalselt Eesti väkke jõudis). See periood arvestati rahuaegseks teenistuseks ümber väga soodsas vahekorras: üks päev teenistust Eesti rahvuslikes relvajõududes võrdsustati kahe päeva rahuaegse teenistusega (seda ka Saksa okupatsiooni perioodil, mil ohvitserid tegelikult teenistuses polnudki).

Teenistust rahvaväes loeti Vabadussõjaaegseks alates 21.11.18 kuni 01.05.20. See jagunes vastavalt ohvitseri teenistuskohale mitmesse kategooriasse. Teenistus eesliinil arvestati rahuaegseks teenistuseks ümber vahekorras üks päev Vabadussõjas võrdus nelja päevaga rahuaegses teenistuses (eesliinil oldud ajast arvestati kõigil meestel maha periood 15.02.–01.05.20, mil reaalset lahingutegevust enam ei toimunud). Teenistus mitmesugustes tagalaasutustes ("väerinna seljataga") arvestati rahuaegseks teenistuseks ümber vahekorras üks päev Vabadussõjas võrdus kolme päevaga rahuaegses teenistuses. Koguni ohvitseride puhkused läksid auastmevanuse määramisel arvesse, seda vahekorras: üks päev Vabadussõjas võrdus kahe päevaga rahuaegses teenistuses.

Selline teenistusvanuse arvestamise kord oli ülimalt soodne neile ohvitseridele, kes liitusid juba 1917. aasta kevadel Eesti rahvusväeosadega ning tegid rahvaväe koosseisus kaasa kogu Vabadussõja. Seevastu need ohvitserid, kes osalesid Vene kodusõjas ning jõudsid kodumaale alles pärast Vabadussõja lõppu (optandid), sattusid märksa halvemasse olukorda, sest nende teenistus ei läinud üldse arvesse. Teoreetiliselt võisid varakult rahvusväeosadesse astunud sõjaaegsed lipnikud saada lisavanust kuni kaheksa aastat ning jõuda auastmes märksa kõrgemale kui mõnigi sõjaeelne kaadriohvitser. Loomulikult oli selline suund valitud teadlikult Vabadussõja veteranide soodustamiseks.

Haridustase. Lisavanust auastmes ei antud aga mitte ainult rahvusväeosades teeninud ja Vabadussõjas osalenud ohvitseridele, vaid ka kõrgema ettevalmistusega spetsialistidele. Nii lisati kõigile Kõrgema Sõjakooli lõpetanutele automaatselt üks aasta auastmevanust. Seega pälvisid nad järjekordse aukõrgenduse aasta varem kui nendega seni "samal pulgal" olnud teenistuskaaslased. O.T.S.–24 andis koguni aastase lisavanuse mitmekordselt – kõigis nooremohvitseri auastmetes (kuni majorini), kuid edaspidi sellisest mitmekordsest premeerimisest ühekordse saavutuse eest siiski loobuti.

---

[43] Riigi Teataja 1924, nr. 37/38, lk. 298–299.

[44] 06.12.17 valiti piirdaatumiks nähtavasti seetõttu, et nimetatud päeval anti esimene käskkiri Eesti Diviisile, diviisi loomine oli aga uue etapi alguseks rahvusväeosade formeerimise loos.

[45] 12.04.17 oli päev, mil ilmus esimene käskkiri 1. Eesti polgule; 21.11.18 aga viimane Vabadussõja eelne päev, lugedes Vabadussõja alguseks Punaarmee esimese pealetungikatse tagasitõrjumist sakslaste poolt Narva all 22.11.18.

Soodusolukorras olid ka kõik kõrgema tsiviilharidusega ohvitserid, tingimusel, et nad teenivad oma erialale vastaval ametikohal. Seejuures olenes soodustuse määr lõpetatud õppeasutuse tüübist: kolmeaastase kursusega kõrgkool andis ühekordse ja üheaastase lisavanuse nooremleitnandi kõrgendamisel leitnandiks; nelja-aastane kursus andis samuti üheaastase lisavanuse, kuid seda kahel korral – kõrgendamisel leitnandiks ja kapteniks; viieaastane kursus aga andis koguni kolm aastat lisavanust (nooremleitnandile kaks ja leitnandile üks aasta). O.T.S.–24 lubas aastase lisavanuse ka kõigile teadusdoktori kraadiga ohvitseridele, kuid järgnevatest seadlustest jäeti see säte välja. Nähtavasti oli tegemist eluvõõra ettekujutusega, sest teadaolevalt ei teeninud Eesti kaitseväes kaadriohvitserina ükski teadusdoktor; meditsiinidoktoreid oli muidugi rohkesti, kuid neile nimetatud soodustus ei laienenud.

Tuleks mainida sedagi, et üks aasta lisavanust nooremleitnandi auastmes anti kõigile sõjakooli heade tulemustega lõpetanutele. Seega, kui rahuldavalt lõpetanud pidid ootama aukõrgendust 4–5 aastat (olenevalt kehtinud seadlusest – vt. lisa 9), siis üldhinnangu "hea" pälvinud said ülenduse juba vastavalt 3–4 aastat pärast sõjakooli lõpetamist.

Eriväeliigid. Auastmevanuse arvestamisel said märkimisväärseid soodustusi ka lendurid ja lendur-vaatlejad. See tulenes elukutse tavapärasest suuremast riskist ning teenistusraskustest. Soodustusi ei antud aga mitte kõigile lennuväes teenivatele ohvitseridele, vaid ainult neile, kes tõepoolest ning pealegi võrdlemisi intensiivselt lendasid. Soodustuste saamiseks nõutav lennutundide arv olenes lennutehnika arengutasemest, näidates üldiselt suurenemise tendentsi.

O.T.S.–24 võimaldas nooremleitnandil saada leitnandiks aasta varem juhul, kui ta oli nooremleitnandina viibinud õhus 36 tundi. Leitnant võis tõusta kapteniks kaks aastat tavapärasest varem, kusjuures ei nõutud teenimist kapteni auastmele vastaval kohal, kuid seda eeldusel, et ta oli lennanud vähemalt 48 tundi. Ka kaptenist majoriks saamisel anti aastane lisavanus ega nõutud teenistust majori auastmele vastaval kohal. Nõutav lennutundide arv jäi kaptenitel samaks – 48. Alles majorist alates ühtlustus lendurite kõrgendamise kord kõigi ülejäänud ohvitseridega. Seadluses arvestati ka sellega, et mittelenduritest ohvitserid peavad vahel teenistuse huvides lennukit kasutama ning sellistel puhkudel anti neile iga nelja õhus viibitud tunni eest üks kuu lisavanust.

O.T.S.–31 laiendas lendurite ja lendur-vaatlejate eeliseid veelgi – nüüdsest kehtis lisavanuse saamise võimalus ülendamisel kõikidesse auastmetesse kuni kindralmajorini. Igas auastmes oli võimalik saada aastane lisavanus, juhul kui ohvitser oli viibinud õhus teatud arvu tunde. Seejuures oli normtundide arv eelmise seadlusega võrreldes peaaegu kolmekordistunud: nooremleitnandilt nõuti 96 tundi, leitnandilt ja kaptenilt 144 tundi ning majorilt ja kolonelleitnandilt 96 tundi. Seega oli lenduritel võimalik tõusta nooremleitnandist koloneliks küll kõigest 16 aastaga (tavapärase 21 aasta asemel), kuid selleks tuli neil viibida lennukiga õhus vähemasti 576 tundi, mida selle aja kohta polnud sugugi vähe. Kõigile ülejäänud ohvitseridele anti üks kuu lisavanust iga kaheksa lennul oldud tunni eest.

O.T.S.–38 lihtsustas ja ühtlustas soodustuste andmise korda. Nüüdsest said nii lendurid kui ka kõik teised ohvitserid iga kaheksa õhus viibitud tunni eest võrdselt ühe kuu lisavanust. Seega pidid lendurid aastase soodustuse väljateenimiseks (üle ühe aasta lisavanust ei antud) viibima õhus vähemalt 96 tundi.

O.T.S.–38 hakkas samal alusel arvestama lisavanust ka allveelaevnikele – iga kaheksa vee all viibitud tunni eest lisandus üks kuu auastmevanust.

Eeltingimuste revideerimine seisnes peaasjalikult loobumises nõudest, mille kohaselt auastmes kõrgendamisele pidi eelnema ohvitseri määramine vastavale ametikohale.

See võimalus avanes 1930. aastate teisel poolel, tulenedes kindral Laidoneri lubadusest astuda samme ohvitseride karjäärivõimaluste avardamiseks. Kuivõrd väikese

riigi väikeses kaitseväes polnud võimalik kõrgemaid teenistuskohti suuremal arvul juurde luua, siis jäi karjääri edendamisel vaid üks tee – ülendada ohvitsere senisest kõrgematesse auastmetesse, millega kaasnes automaatne palgatõus. Senised seadused aga seadsid ülendamise rangelt sõltuvusse kõrgemale aukraadile vastava ametikoha olemasolust. Et vabu kohti polnud, siis kujuneski suletud ring.

Kõigepealt hoolitseti Vabadussõjas osalenud nooremohvitseride eest, kelle karjäär oli takerdunud. Nii lubati 1934. aastal ülendada kapteniks kõik need leitnandid, kes osalesid Vabadussõjas ohvitseridena. Kõrgendamine toimus automaatselt, küsimata ametikohast, millel üks või teine ohvitser teenis.[46]

Vanemohvitserideni jõudis järg veidi hiljem. 1936. aastal täiendati kehtivat seadlust sättega, mis võimaldas kõrgendada Vabadusristi kavaleridest kaptenid majoriteks – ainsaks tingimuseks oli vähemalt 10-aastane teenistus kapteni auastmes.[47] 5. veebruaril 1937 andis aga riigivanem dekreedi korras välja järjekordse "Ohvitseride teenistuskäigu seadluse muutmise ja täiendamise seadluse", mille tähtsus ületas varasemate paranduste oma.

Nimetatud seadlus lihtsustas vanemohvitseride ülendamise korda, andes võimaluse edenemiseks neile, kelle karjäär oli kõrgemate ametikohtade puudumise tõttu peatunud. Nüüdsest oli võimalik ülendada majoriks neid kapteneid, kes olid vähemalt kümme aastat olnud kapteni auastmes ja sama kaua teeninud kompaniiülema (või vastaval) ametikohal. Varem nõuti majoriks kõrgendamisel pataljoniülema kohta. Sama käis majorite ning kolonelleitnantide kohta. Kolonelleitnandi auastme saamiseks piisas kümneaastasest teenistusest majorina pataljoniülema (või vastaval) kohal (varem – üksikpataljoni ülema kohal); koloneliks kõrgendamisele aga pidi eelnema kümneaastane teenistus kolonelleitnandina üksikpataljoni ülema (või vastaval) ametikohal (varem – rügemendiülema kohal).[48]

Vastamata jääb küsimus, kas ja kuivõrd olid nimetatud seadlused seotud vanemohvitseride arvu järgneva kasvuga, kuid tähelepanu äratab tõsiasi, et ajavahemikul 1937–40 ülendati majoriteks, kolonelleitnantideks ja kolonelideks tunduvalt rohkem ohvitsere kui varem. Nimetatud perioodi jooksul tõsteti vanemohvitserideks umbkaudu samapalju mehi, kui eelnenud kaheksa aasta jooksul kokku.

Lisa 11

Vanemohvitserideks ülendatute arv (nelja-aastaste perioodide kaupa)

	Kolonele ja mereväe-kapteneid	Kolonel-leitnante ja kapten-leitnante	Majoreid ja kapten-majoreid	Vanem-ohvitsere kokku
1925–28	14	32	49	95
1929–32	17	47	108	172
1933–36	17	50	82	149
1937–40	57	83	201	341

Nimetatud 1937. aasta seadlusega lisandus ohvitseride auastmete kõrgendamise üldisesse korda veel kaks erandit. Sõjaväe prokuröriks määratud ohvitser ülendati koheselt koloneliks ning Sõjaringkonnakohtu (hiljem Sõjaväe Kõrgema Kohtu) esimeheks määratud ohvitser kindralmajoriks. Seejuures ei omanud tähtsust ei nende senise auastme vanus ega isegi varasem auaste ise, s.t. neid võidi ülendada korraga mitme auastme võrra. Seadluse jõustumise järgselt kõrgendatigi Sõjaringkonnakohtu tollane esimees kolonelleitnant Nikolai Helk 24.02.37 koloneliks ning vaid viis päeva hiljem (01.03.37) sai temast kindralmajor.

46 Riigi Teataja 1934, nr. 17, art. 113, lk. 305.
47 Riigi Teataja 1936, nr. 13, art. 89, lk. 276–277.
48 Riigi Teataja 1937, nr. 12, art. 101, lk. 212–213.
49 O.T.S.–38 käsitles degradeerimisena üksnes kõigi auastmete kaotust, vaadeldes reameheks alandamist eraldi.
50 ERA f. 80, n. 1, s. 526, l. 6.
51 Riigi Teataja 1923, nr. 18, lk. 95.

Auastme kaotamine (degradeerimine)

Degradeerimine võis olla kas täielik või osaline. Osaline degradeerimine tähendas ohvitseride alandamist reameheks. Täieliku degradeerimise all mõisteti kõigist sõjaväelistest auastmetest (k.a. reamehe auaste) ilmajätmist ja kaitseväeteenistuslaste nimekirjadest kustutamist. Pärast seda, kui 1926. aasta "Kaitseväeteenistuse seadusega" tekkis võimalus kanda riigikaitsekohustust tööteenistuslasena, arvati degradeeritud ohvitserid tööteenistuslaste hulka.[49]

Auastme kaotamine võis toimuda kas kohtuotsuse alusel või vabariigi valitsuse (alates 1938. aastast presidendi) eriotsusega. O.T.S.–24 mainis veel ühte auastme kaotamise võimalust – Eesti Vabariigi kodakondsusest lahkumist. Samuti väärib erijuhtumina mainimist 1920. aastate alguses üsna sagedane mitte-eestlastest ohvitseride alandamine reameheks riigikeele oskamatuse tõttu. 1922. aastal jõudis 40 eesti keelt mittevaldava muulasest ohvitseri saatus kogunisti parlamendi riigikaitsekomisjonini.[50] Samal ajal jõustus seadlus, mille kohaselt tuli need endised ohvitserid, kes "rahuloldavalt" eesti keelt ei valda, registreerida reameestena; eesti keele omandamiseks anti tegevteenistuses olevatele muulastest ohvitseridele aega üks aasta.[51]

O.T.S.–24 oli degradeerimisest kõneldes kaunis üldsõnaline, kuid hilisemates seadlustes määratleti konkreetsed süüteod, mis tõid kaasa auastmes alandamise. O.T.S.–31 lubas täielikku degradeerimist rakendada üksnes sunnitööle mõistetud endiste ohvitseride puhul; kergemate karistuste korral võis tulla kõne alla reameheks alandamine. Seda muidugi ainult juhul, kui kohtuotsuses oli otseselt nõutud auastme võõrandamist (enamik karistustest seda ei eeldanud). O.T.S.–38 loobus sunnitöö erilisest rõhutamisest, andes täieliku või osalise degradeerimise kohtu otsustada.

Reameheks alandamine toimus samuti kohtuotsuse alusel, kaasnedes enamasti kergemate karistustega. Kuid seadlustes loetleti veel mitmeid süütegusid, mis tõid kohtuotsusele vaatamata degradeerimise automaatselt kaasa. Sellisteks süütegudeks olid: võõra vara omastamine, röövimine, vargus, väljapressimine, pettus (kelmus) ja usalduse kuritarvitamine. Lisaks sellele lubas O.T.S.–38 presidendil alandada reameheks reservohvitserid, kes "on osutunud kõlbmatuks ohvitseri ülesannete täitmiseks tegelikus sõjaväeteenistuses".

Auastme kaotus ei olnud pöördumatu iseloomuga, sest degradeeritule jäi võimalus auastme ennistamiseks. Seda eeskätt armuandmise korras, kui vabariigi valitsus (president) tühistas kohtuotsusega määratud karistuse. Teine võimalus oli O.T.S.–31 sõnul "kiiduväärt teenistus" ning O.T.S.–38 "erakorraline teene". Mõlemat oli degradeeritul võimalik üles näidata muidugi üksnes sel juhul, kui ta jäeti pärast degradeerimist edasi teenistusse, mis oli ülimalt ebatõenäoline võimalus. Suurem võimalus oli saada ohvitseri auaste tagasi sõja ajal "sõjalise vägiteo" eest. "Kiiduväärt teenistuse" ja "erakorralise teene" eest polnud võimalik kohe tagasi saada varasemat auastet, vaid degradeeritule omistati nooremleitnandi auaste, ning ta pidi alustama ohvitserikarjääri uuesti algusest. Armuandmise korral ja "sõjalise vägiteo" sooritamise eest võidi aga koheselt tagastada endine aukraad.

Seega oli degradeerimine muudetud üpris keerukaks ning tuli kõne alla esmajoones kriminaalkuriteo sooritanud ohvitseride puhul. Selline lahendus vastas ohvitserikutsele esitatud kõrgetele nõudmistele: "Vabariigi kaitseväe ohvitseriks võib olla ainult aus ja laitmata elukommetega Vabariigi kodanik … Vabariigi kaitseväe ohvitseri iseloomustavateks omadusteks peavad olema: isamaa-armastus, vaprus, kohusetruudus, kokkuhoidlikkus ning kainus." (O.T.S.–24)

Hoopis iseasi on see, et 1936. aastal poliitilistel motiividel süüdimõistetud vabadussõjalasigi loeti kriminaalkurjategijateks ning karistati lisaks muule ka degradeerimisega.

Lõpetuseks

Püüdes teha kokkuvõtet eelnevatest lehekülgedest, võib sõnastada mõningad järeldused:

1. Tuleb nõustuda varasemate seisukohtadega, mille kohaselt kuni 1922. aastani oli Eesti auastmete tabeli aluseks vastav tsaariaegne tabel, mille juurest mindi üle Lääne-Euroopa eeskujudele. Tõsi küll, Vene auastmete tabelit muudeti aastail 1917–22 korduvalt, kuid enamik muudatustest olid suhteliselt vähetähtsad ega muutnud süsteemi olemust.

2. Suurimaks erinevuseks varasema ajaga võrreldes oli ohvitseri auastmete andmine sõjaväearstidele. Kavandati ka kaitseväeametnike ümbernimetamist, kuid see jäi teostamata.

3. Ohvitseriks ülendamine (esimese ohvitseri auastme andmine) toimus reeglina pärast vastava õppeasutuse (sõjakool, sõjaväe tehnikakool) lõpetamist, mil senistele kadettidele omistati nooremleitnandi auaste. Sõjakooli aspirantide kursuse ja lennukooli lõpetajad pidid rahulduma täiendusohvitseri õiguste ja enamasti lipniku aukraadiga.

4. Auastmes kõrgendamine toimus Vabadussõja ajal ülemjuhataja käskkirjadega, aastail 1920–38 vabariigi valitsuse otsustega ning 1938–40 presidendi käskkirjadega. Alates 1923. aastast leidis kõrgendamine aset Eesti Vabariigi aastapäevadel (24. veebruaril), erandlikult aastail 1924–30 ka 28. novembril. Vaid nooremleitnandi ja leitnandi auastme omistamine toimus sel kuupäeval, mil ohvitser lõpetas sõjakooli.

5. Kõrgendamiseks pidid olema tingimata täidetud kolm eeldust: a) teenistus uuele auastmele vastaval ametikohal; b) nõutava teenistusvanuse täitumine eelmises auastmes; c) hea atestatsioon.

6. Tulenevalt Eesti kaitseväe väiksusest ja ohvitseride ametikohtade arvu vähesusest oli edasiliikumine karjääriredelil suhteliselt aeglane. Eesti iseseisvumise järgselt ohvitserikarjääri alustanud meestest jõudsid vanemohvitseri auastmeteni vaid üksikud erandid.

7. Tavapärasest kiirema edenemise auastmeredelil kindlustasid teenistus Eesti rahvusväeosades 1917/18. aastal, osalemine Vabadussõjas, kõrgem sõjaväeline haridus ning teenistus lennuväes või allveelaevastikus. 1930. aastate lõpus püüti auastmetes edenemist kindlustada nende ohvitseride jaoks, kelle karjäär oli takerdunud vastavate ametikohtade puudumise taha.